

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Scénická tvorba a teorie scénické tvorby

TEZE K DISERTAČNÍ PRÁCI

**RECEPCE ČAPKOVA DÍLA A OSUDY JEHO HER
V ZEMÍCH BÝVALÉ JUGOSLÁVIE**

Mgr. Hasan Zahirović

Vedoucí práce: doc. Zuzana Sílová, Ph.D.

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul:

Praha 2015

Karel Čapek je v zemích bývalé Jugoslávie nepochybně „*téma komplexní, ale vděčné*“,¹ o čemž svědčí velký počet textů v periodikách. I více než sedmdesát let po autorově smrti je jeho dílo velmi aktuální „*vzhledem k jedinečné svěžesti Čapkova uměleckého gesta i k podnětnosti ideového plánu*“ (tamtéž), i když bohužel musíme konstatovat, že dnes je Čapek známý spíš jako autor textů pro děti. Recepce jeho díla začala poměrně záhy, už roku 1921, avšak nepokračovala kontinuálně. Vrcholu dosáhla před druhou světovou válkou, ale udržela se i v poválečném období. Dokonce se Čapek hrál a překládal i za druhé světové války. Do konce 80. let dvacátého století měl Čapek v jugoslávské kultuře své ambasadory – nejen překladatele, ale i renomované divadelní a literární kritiky aktivní v občasných reflexích Čapkova díla. Na inscenacích Čapkových dramát či adaptací jeho divadelních či literárních předloh na jugoslávských jevištích pracovala plejáda významných divadelních nejen jihoslovanských, ale i českých tvůrců.

V případě někdejší srbochorvatské, a dnes bosenské, černohorské, chorvatské a srbské, pak makedonské a slovinské jazykové oblasti, jíž se ve své stati budu zabývat, však dodnes nebyla napsána žádná souborná studie, která by se zabývala životem a dílem českého spisovatele v celistvosti. Tento fakt překvapí hned ze dvou důvodů: Za prvé, jeho díla – i když nejsou do jihoslovanských jazyků překládána systematicky – jsou zastoupena v jihoslovanské kultuře více než díla jiných českých autorů; za druhé, o Čapkovi a jeho díle existuje velký počet monografií, odborných studií a reflexí jak na území bývalého Československa, tak v dalších zemích světa.

Jediná významnější práce, která se zabývá uváděním Čapka na bývalé jugoslávské scéně, je doktorská práce (2003) docentky Aleksandry Kordové-Petrovićové, která vyčerpávajícím způsobem zkoumala a

---

1 Jirsak, P. Recepce díla Karla Čapka v Jugoslávii. In *Slavica pragensia XXXIII Karel Čapek 1988*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. 328 s. ISSN 0567-8269.

analyzovala recepci Čapkových dramát a textů adaptovaných pro divadlo, televizi a rozhlas, ovšem jen na území Srbska s občasným rozšířením výzkumu i na jiné srbochorvatské jazykové oblasti², nikoli však slovinskou a makedonskou reflexi Čapkova díla.

Abychom ocenili kvantitu, tj. míru, v níž bylo Čapkovo dílo přítomno v jugoslávské a postjugoslávské kultuře, musíme začít od konkrétních statistických údajů. Do roku 2014 byla do jihoslovanských jazyků přeložena a samostatně vyšla téměř všechna díla Karla Čapka. Více než polovina z nich se dočkala opakovaných samostatných vydání nebo byla zařazena v různých výběrech z tvorby tohoto autora. Kromě románů, dramát, pohádek a cestopisů, které byly přeložené všechny, znají Čapkovu tvorbu čtenáři v bývalé Jugoslávii jen částečně. V největší míře dramatická díla, nejméně pak publicistiku. Překlady částí Čapkových románů, povídek a publicistických textů jsou obsaženy v patnácti výběrech zahrnujících díla různých světových autorů, z nichž osm je vydáno v reedicích. V periodikách z 80. let bylo publikováno téměř dvě stě překladů úryvků Čapkových románů či dramát (vedle těch vydaných kompletně), povídek, esejů, fejetonů, článků a kratších forem. V současné době (2010–2014) se opět překládají jeho dramata.

Od roku 1922 bylo na jugoslávských jevištích opakovaně inscenováno šest Čapkových dramát (*Loupežník*, *RUR*, *Ze života hmyzu*, *Věc Makropulos*, *Matka* a *Bílá nemoc*). Ještě k tomu musíme přidat divadelní, televizní a rozhlasové adaptace, které tak mohly zasáhnout široké jugoslávské publikum. Obraz reflexe Čapkových děl v jugoslávské kultuře by nebyl úplný, kdybychom nepřipomněli, že existuje více než osm set bibliografických údajů zahrnujících kritiky, analýzy, recenze, eseje a jiné texty vydané v jugoslávském tisku týkající se Čapkova díla či osobnosti.

---

² Část této práce publikovala pod názvem *Od robota do insekta (Od robota k hmyzu)*, Bělehrad: Zadužbina Andrejević, 2006. 90 s. ISBN: 86-7244-574-0.

Můžeme s určitostí říci, že Karla Čapka v jugoslávském prostředí proslavilo právě jeho dílo dramatické. Nejpříznivější doba pro něj nastala před druhou světovou válkou v Srbsku, zatímco adaptace jeho povídek a prózy zažily nejlepší období po druhé světové válce zvláště v Chorvatsku. Na rozdíl od Černé Hory, kde byla ve sledovaném období uvedena jen *Matka*, v Bosně a Hercegovině vzniklo přes deset inscenací, což je na tak malý stát, kde tou dobou teprve vznikala první oficiální divadla, mimořádně vysoké číslo. Pro srovnání uveďme, že nejmenší jihoslovanský stát, Slovinsko, uváděl Čapka ve svých divadlech skoro nejčastěji – jen v letech 1922–1945 tu vzniklo přes deset inscenací jeho čtyř her.

V období meziválečném, válečném a v šedesátých letech zůstával Čapek dramatik v širokém povědomí publika, zatímco v posledních padesáti letech se bohužel dostává ke svým divákům především prostřednictvím adaptací prozaických děl (převážně *Jak se dělá divadlo*) a povídek, a to většinou jen na dětské scény. V současné době (2010–2014) se opět vrací překládání a vydávání dramát Karla Čapka, a můžeme doufat, že se jeho hry znovu objeví v některých divadlech bývalých jugoslávských států.

Záměr napsat tuto práci dozrál na konferenci *Karel Čapek – 120 let*, kterou roku 2010 organizovalo Vinohradské divadlo v Praze a na níž jsme vystoupili s přednáškou nazvanou *Proč Věc Makropulos neuváděli v zemích bývalé Jugoslávie*. V návaznosti na to vyvstala otázka zachování mezinárodní korelace mezi Českem a bývalou Jugoslávií, jež vycházela z magisterské diplomové práce, kde byla zpracována problematika jugoslávských dramatiků na brněnských scénách. Nyní však měla být českému čtenáři přiblížena situace uvádění českých dramatiků na území jugoslávských republik. Po zhlédnutí mnoha repertoárů divadel zemí bývalé Jugoslávie se výběr přirozeně zúžil na Karla Čapka, nejhranějšího českého dramatika na uvedeném území. Osobní zájem o proslulou českou

rodinu Čapků, a to zejména o kosmopolitu Karla Čapka, jsme opakovaně deklarovali v českém tisku³.

V metodologii výzkumu jsme setrvali převážně na teatrologických základech, čímž se skrze historický narativ rekonstruovaly okolnosti představení. Pomocí dobové dokumentace se utvářel celistvý obraz minulé doby. Brali jsme v úvahu mezinárodní spolupráci v rámci kulturologického fenoménu bratrských zemí, srovnávali překlady s originály a pátrali po hlubším smyslu replik, odkrývali jejich význam v prostředí neznalém českých reálií. Záměrem bylo rovněž posoudit zmíněnou reflexi a vyhodnotit, zdali je Karel Čapek v jugoslávském prostoru stále ještě živým autorem.

Nepouštěli jsme se do rozboru Čapkových dramát, a to ze dvou praktických důvodů: ve stejný čas na stejné fakultě a u stejného mentora vznikala disertační práce Jany Cindlerové, která se obšírně věnuje tomuto tématu, navíc jsme budoucí čtenáře a badatele nechtěli zatěžovat všeobecně známými historickými a literárními analýzami Čapkových dramát, což nám umožnilo cele se věnovat jugoslávské reflexi. Ostatně i kdyby výše zmiňovaná práce nevznikala, vydali bychom se stejným směrem, neboť český čtenář, a především badatel, je s českými prameny více či méně obeznámený, což nelze říci o těch jugoslávských, běžné veřejnosti nedostupných, psaných několika jazyky a písmy. V této práci jsme přesto české zdroje neopomenuli – pokoušeli jsme se na ně v co největší míře odkázat, případně je srovnat s těmi jihoslovanskými. Samotné hry jsou seřazeny chronologicky podle data jejich uvedení, nikoli podle data vzniku, zatímco adaptované prózy, především pohádky, jsou uspořádané v souladu se záměrem Karla Čapka v prvním českém vydání. Taktéž jsme nechtěli práci pro české čtenáře zatěžkat jugoslávskými jmény, a tak jsme „aktéry“ a kompletní bibliografii zahrnuli do přílohy této práce, přičemž došlo k oddělení Repertoáru od Bibliografie.

---

³ Setkání s bratry Čapky – 63 (Hasan Zahirović). *Zprávy Společnosti bratří Čapků*, červen 2010/97, Praha, s. 6.

Pokračovali jsme v české tradici, tj. uspořádali jsme dílo Karla Čapka podle Borise Mědíka⁴, podle práce Alexandry Kordové-Petrovičové *Karel Čapek u srpskoj kulturi – Bibliografija* (Karel Čapek v srbské kultuře – Bibliografie, 2004) a podle Predraga Jiráska *Recepce díla Karla Čapka v Jugoslávii* (1989). Obširná bibliografie vznikla za účelem pomoci dalším badatelům, aby měli k dispozici přehled takto vymezeného díla v jeho úplnosti.

Hry Karla Čapka se na území bývalé Jugoslávie (ve starší době známé též jako Jihoslávie) uváděly bez ohledu na momentální státní zřízení; od Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (1918–1929) a Království Jugoslávie (1929–1941) přes válečné období po socialistickou Jugoslávii (1945–1992) a současné nástupnické státy. Vzhledem k tomu, že se náš výzkum zaměřil na šest zemí bývalé Jugoslávie (dnes s Kosovem sedm), jejichž hranice byly a jsou více či méně stabilní, v práci budou hojně užívány pojmy „jugoslávský“ či „na území bývalé Jugoslávie“, třebaže jde o rozpor s historickým kontextem.

Největší překážkou pro studium této reflexe byla skutečnost, že jugoslávský prostor je poměrně rozlehlý a zasahuje do několika republik a samosprávných oblastí. Na to byla navázána i potřeba vypořádat se se znalostí několika slovanských jazyků a etnojazykových kontextů, přičemž bylo nutné vyhnout se zavádějícím mimojazykovým vlivům – např. do jakého jazyka dotčený text zařadit a zdali se dlouze rozepisovat o místních divadelních tradicích. Nakonec se ukázalo jako zcela zásadní udržovat od lokálních reálií jistý odstup a více prostoru a úsilí věnovat samotnému dílu Karla Čapka a dopadu repertoárové politiky v určitém čase na jeho zpracování. Jazyky, s nimiž jsme v rámci bádání pracovali, jsme nakonec rozčlenili na základě historického kontextu (bosenský, chorvatský, černoohorský, makedonský, srbochorvatský, slovinský,

---

⁴ Mědílek, B., aj. *Bibliografie Karla Čapka*, 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 660 s. ISBN 80-200-0050-X. Jeho práce obsahuje většinu překladů do roku 1990, případné nedostatky v jihoslovanské části jsme opravili.

srbský). K tomuto základu jsme přidali ještě představení, jež v zemích bývalé Jugoslávie hostovala a byla odehrána ve své mateřštině (anglický, český, hebrejský).

Jak jsme již uvedli, v zemích bývalé Jugoslávie byla větší měrou přítomna Čapkova díla dramatická, ovšem dostupné zde byly i překlady jeho románů. V tamějších divadlech se odehrálo 80 premiér v souladu s předlohou tohoto českého spisovatele. Z toho 49 divadelních představení vycházelo z textu Čapkových dramát a 41 z adaptací prozaických textů. Několik představení se uvedlo v rámci hostování zahraničních souborů.

Premiéry her Karla Čapka	41
Premiéry her bratří Čapků	5
Premiéry adaptovaných textů Karla Čapka pro dospělé	17
Premiéry adaptovaných textů Karla Čapka pro děti	23
Premiéry adaptovaných textů bratří Čapků	1
Zahraniční inscenace textů Karla Čapka	4
Premiéry <i>Povídání o pejsku a kočičce</i> Josefa Čapka	13

Na realizacích Čapkových dramát se podílely divadelní skupiny velkých i malých scén všech „jugoslávských“ národních divadel (vyjma černohorského), stejně tak i ostatní profesionální divadla, několik ochotnických i poloamatérských souborů.

Největší počet divadelní realizací měla dramata *Matka* (15), *Bílá nemoc* (12) a *R.U.R.* (11), zatímco drama *Ze života hmyzu* bylo uvedeno třikrát profesionálně a dvakrát ochotnicky, *Loupežník* dvakrát a poslední *Věc Makropulos* pouze jedinkrát ve Slovinsku.

Inscenované texty Karla Čapka v zemích bývalé Jugoslávie									
země	<i>Loupežník</i>	<i>RUR</i>	<i>Věc Makropulos</i>	<i>Ze života hmyzu</i>	<i>Bílá nemoc</i>	<i>Matka</i>	Adaptace	Rozhlasové adaptace	ÚHRNEM
Bosna a H.	1	1		1	2	1	4		10
Chorvatsko		4		3	1	4	20	1	33
Černá Hora						1			1
Kosovo							1		1
Makedonie					1				1
Slovinsko		4	1		4	3	2	2	16
Srbsko	1	2			4	6	6	13	32
ÚHRNEM	2	11	1	5	12	15	41	16	95

Pokud jde o zákaz některých dramatických textů, situace zde byla výrazně nepříznivější než v autorově vlasti. *Bílá nemoc* z roku 1938 byla v Srbsku všude zakazována (Kragujevac, Novi Sad), kromě toho byl novosadský režisér Ferdo Delak vyhoštěn z města. Téhož roku byl text zapovězen i v Makedonii. V Sarajevu byla *Matka* stažena z repertoáru hned po druhém uvedení na prknech Národního divadla. Stojí za zmínku, že se Karel Čapek chystal na premiéru tohoto představení, ale jak vše nasvědčuje, na území královské Jugoslávie nikdy nevkročil (v pracovním stole K. Čapka v jeho pražské vile byly nalezeny dopisy, které vysvětlují celou událost).

Adaptace Čapkových prozaických děl se na scénách zemí bývalé Jugoslávie do 80. let 20. století téměř nevyskytovaly, od této doby se ale objevují stále častěji. Mezi prozaickými texty z tohoto úhlu pohledu vynikly *Jak vzniká divadelní hra a průvodce po zákulisí* (1925) a vyprávění ze sbírky *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek* (1932). Některé pohádky byly do jihoslovanských jazyků

přeloženy opakovaně a tyto překlady byly následně mnohokrát otištěny. Zásadní vliv na to měla skutečnost, že se *Pohádky* v 70. a v první polovině 80. let 20. století staly součástí školní povinné četby pro třetí a čtvrtý ročník základních škol. V Chorvatsku je *Pošťácká pohádka* dodnes součástí povinné četby pro druhý ročník, což je ostatně i důvod, proč byla na rozdíl od ostatních pohádek tolikrát přeložena a divadelně zpracována.

Adaptace textů K. Čapka v zemích bývalé Jugoslávie		Počet premiér
<i>Jak vzniká divadelní hra a průvodce po zákulisí</i>	<i>Jak vzniká divadelní hra</i>	16
<i>Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek</i>	<i>Pošťácká pohádka</i>	12
	<i>Velká pohádka doktorská</i>	5
	<i>Velká kočičí pohádka</i>	1
	<i>Velká policejní pohádka</i>	1
	<i>Druhá loupežnická pohádka</i>	1
	<i>Tulácká pohádka</i>	1
	<i>Pohádka psí</i>	1
	<i>Devatero pohádek</i>	1
	<i>U zemi mladog mjeseca</i>	<i>Velká doktorská pohádka [?]</i>
<i>Tko mi to pati na vratima</i>	<i>Jak vzniká divadelní hra [?]</i>	1
ÚHRNEM		41

Svůj význam má i srovnání realizace Čapkových dramát ve vztahu k ostatním uvedeným divadelním hrám českých autorů na jugoslávských scénách. Nejvýznamnějším Čapkovým konkurentem na jihoslovanských scénách byl jeho kolega, přítel a pátečník František Langer (1888–1965), jehož dramata *Velbloud uchem jehly*, *Periferie*, *Obrácení Ferdinanda Pištory*, *Jízdní hlídka* a *Dvaasedmdesátka* se uváděla převážně v období mezi dvěma světovými válkami. Jediné drama Viléma Wenera (1892–1966) *Lidé na kře* bylo představeno v téměř všech zmiňovaných

jugoslávských divadlech, stejně tak i dramatisace *Dobrého vojáka Švejka*, románu Jaroslava Haška (1883–1923), jež byla uvedena před i po druhé světové válce v několika odlišných dramatisacích a překladech. Premiéry se dočkaly i dramatické texty manželky Karla Čapka Olgy Scheinpflugové (1902–1968) *Okénko*, *Houpačka*, *Hra na schovávanou*, občas se na repertoáru objevila i komedie Olžina otce Karla Scheinpfluga (1869–1948) *Druhé mládí*. Pokud se týče realizace textů Josefa Čapka (1887–1945), nepodařilo se nám nalézt ani jediné uvedení samostatného dramatu (o společné hře bratří Čapků *Ze života hmyzu* jsme se již zmínili), tedy kromě adaptace vyprávění pro děti *Povídání o pejskovi a kočičce*, u níž jsme od 50. let 20. století zaznamenali deset premiér.

V poválečném období se kromě *Dobrého vojáka Švejka* nejčastěji realizovala dramata Václava Havla (1936–2011), *Asanace*, *Protest*, *Zahradní slavnost*, *Largo desolato*, *Audience*, *Vernisáž*, *Žebrácká opera* a *Odcházení*, dále také „disidentské hry“ Pavla Kohouta (1928), *August August*, *august*, *Válka ve třetím poschodí*, *Atest*, *Pat aneb hra králů* a *Marie zápasí s anděly*, rovněž byly hrány divadelní texty Milana Kundery (1921), mezi nimi *Majitelé klíčů* a *Jakub a jeho pán: Pocta Denisu Diderotovi*.

Souhrnně řečeno, s uvážením počtu inscenovaných her, repríz a divadel, která Karla Čapka zahrnula do svého repertoáru, stejně tak časových období, v nichž se inscenace realizovaly, můžeme s jistotou tvrdit, že Karel Čapek je nejčastěji uváděným českým dramatikem v jugoslávském prostoru do dnešních dnů.